

ДУХОВНИЙ ВИМІР КОНФЕСІЙНОГО БУТТЯ КАТОЛИЦИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті здійснено релігієзнавчий аналіз процесів відродження й інституціоналізації Римо-католицьких парафій Луцько-Житомирської дієцезії в сучасний період. Проведено ретроспективний аналіз вітчизняних аспектів релігійної трансформації католицизму в його конфесійному виявах у духовному вимірі та місця геополітичного чинника в процесах становлення релігійної самоідентифікації України. Особлива увага приділяється сакральній топографії регіону, реконструкції храмів, функціонуванню парафіяльного життя, а також ролі чернечих орденів і місцевого духовенства у відновленні релігійної ідентичності. Встановлено, що парафії виступають не лише осередками культу, а й культурними центрами відновлення історичної пам'яті, збереження традицій і формування пострадянської католицької ідентичності.

Ключові слова: католицизм, духовний досвід, релігійна ідентичність, парафія, толерантність, конфесійне буття, релігійні практики.

Oleh Sokolovskyi

THE SPIRITUAL DIMENSION OF THE CONFESSIONAL EXISTENCE OF CATHOLICISM IN THE ZHYTOMYR REGION

The article presents a religious studies analysis of the processes of revival and institutionalization of Roman Catholic parishes within the Lutsk-Zhytomyr Diocese in the contemporary period. A retrospective analysis is conducted on the domestic aspects of the religious transformation of Catholicism, focusing on its confessional manifestations in the spiritual dimension and the role of geopolitical factors in the formation of Ukraine's religious self-identification. Particular attention is paid to the region's sacred topography, the reconstruction of churches, the functioning of parish life, and the role of monastic orders and local clergy in the restoration of religious identity. It is established that parishes serve not only as centers of worship but also as cultural hubs for the restoration of historical memory, the preservation of traditions, and the formation of post-Soviet Catholic identity.

Keywords: Catholicism, spiritual experience, religious identity, parish, tolerance, confessional existence, religious practices.

Постановка проблеми. Вивчення історії, структури та сучасного функціонування Києво-Житомирської дієцезії Римо-католицької церкви в Україні є актуальним у контексті постсекулярної трансформації релігійної сфери, реінституціоналізації церковних структур та оновлення релігійної ідентичності в умовах глобальної нестабільності та воєнних викликів. З огляду на тривалу історію репресій, секуляризації та маргіналізації католицької традиції в радянський період дослідження процесів відновлення парафіяльних структур, чернечого життя, сакральної архітектури та пастирського служіння сприяє глибшому осмисленню механізмів духовного спротиву, еклезіального відновлення й інкультурації християнства в сучасному українському соціокультурному контексті. Особливої ваги набуває аналіз соціально-еклезіальної функції парафій як центрів катехитичної та культової діяльності в регіоні з поліконфесійною спадщиною.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі еволюції Києво-Житомирської дієцезії як частини еклезіологічної системи Католицької церкви в Україні. Уперше з використанням міждисциплінарного підходу проаналізовано

трансформацію дієцезіальної мережі від Луцької до сучасної Києво-Житомирської дієцезії; роль чернечих орденів (кармелітів, францисканців, паллотинів) як чинників стабілізації духовного життя та катехитичного служіння; відновлення сакральної інфраструктури як процес ресакралізації простору в посттоталітарному суспільстві; особливості взаємодії парафій із місцевою владою в контексті реалізації релігійної свободи відповідно до вчення Другого Ватиканського Собору; еклезіально-соціальний вимір діяльності благодійних як втілення священницького служіння Церкви в умовах гуманітарної кризи.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз історико-канонічного розвитку Києво-Житомирської дієцезії Римо-католицької церкви й системне осмислення її сучасної пастирської, катехитичної, місійної та соціальної діяльності як прояву інтегрованої еклезіальної відповіді на виклики модерності, секуляризації та суспільно-політичних катаклізмів. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: виявлення закономірностей формування дієцезіальної структури в історичному контексті; аналіз парафіяльної еклезіальної

динаміки в посттоталітарний період; з'ясування місця сакральної архітектури в процесі ресакралізації локального простору; осмислення соціального служіння Церкви на гуманітарні виклики війни.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання міждисциплінарного, релігієзнавчого, каноністичного та еkleзіологічного підходів, що дає можливість цілісно осмислити феномен Києво-Житомирської дієцезії як інституційної одиниці Римо-католицької церкви в Україні. Застосування ретроспективного історичного аналізу дало змогу простежити трансформацію дієцезіальної структури в контексті зміни державно-адміністративних режимів. Канонічно-правовий аналіз нормативних джерел Католицької церкви забезпечив нормативне підґрунтя для вивчення парафіяльного устрою, чернечого життя, душпастирської та місійної діяльності дієцезії. Еклезіологічна перспектива дала можливість розглядати дієцезію як просторово-структурне вираження єдності локальної та універсальної Церкви. Соціально-богословська герменевтика була застосована для аналізу дияконічної та харитативної активності як виявлення практичного втілення соціального вчення Церкви щодо гідності людської особи, солідарності та відповідальності перед суспільством.

Стан наукової розробки проблеми. Проблема розвитку Києво-Житомирської дієцезії Римо-католицької церкви в Україні, попри її історичну глибину та соціокультурне значення, залишається малодослідженою у вітчизняному та зарубіжному академічному дискурсі. Наявні праці переважно обмежуються загальним оглядом історії Католицької церкви в Україні або фрагментарними згадками про окремі парафії, храми чи персоналії. У дослідженнях з історії католицизму в Україні простежується акцент на геополітичних і національних аспектах, однак структура, функціонування та відродження Києво-Житомирської дієцезії не отримали системного осмислення. Зарубіжні дослідження польських істориків Церкви переважно зосереджені на дореволюційному періоді та життєписах духовенства, не висвітлюючи сучасного соціального та катехитичного виміру дієцезіальної діяльності.

Окремі спроби історико-хронологічного осмислення перебігу подій містяться в церковно-історичних виданнях (щорічниках Конференції римо-католицьких єпископів України, архівних документах Апостольської нунціатури та внутрішніх публікаціях Києво-Житомирської дієцезії). Проте ці джерела здебільшого мають хронологічний, описовий або просвітницький характер.

Питання інституційного функціонування парафіяльної мережі, діяльності чернечих орденів (францисканців, кармелітів, паллотинів), процесів ресакралізації сакрального простору, поновлення

місійного служіння та реалізації соціальної дияконії Церкви досі залишаються недостатньо опрацьованими в межах міждисциплінарного еkleзіологічного, канонічного та релігієзнавчого аналізу. У цьому контексті запропоноване дослідження відповідає актуальним завданням релігієзнавства, богослов'я та історико-культурологічного аналізу, відкриваючи нові перспективи для формування цілісного уявлення про функціонування католицьких структур у сучасній Україні.

Дискусії та результати дослідження. У системі канонічного устрою Римо-католицької церкви дієцезія становить фундаментальну одиницю територіально-адміністративної еkleзіальної організації, що визначає межі юрисдикції єпископа. До кінця XVIII ст. Луцька дієцезія охоплювала значні терени історико-географічних регіонів Волині, Підляшшя, Брацлавщини та Полісся. У межах цієї церковної території функціонувало 14 деканатів – структурно-організаційних одиниць, до складу яких входили локальні парафіяльні спільноти.

З кінця XIX ст. внаслідок політики централізації та контролю з боку царської адміністрації Російської імперії було ініційовано трансформацію католицької церковної організації. Унаслідок укладення відповідних угод із державними інституціями в 1798 році відбулося переформатування дієцезіальної мережі, за результатами якого було утворено шість нових єпархіальних одиниць, серед яких Луцько-Житомирська дієцезія. Її очолив ординарій Каспер-Казимир Цецішевський, який продовжив здійснення єпископського служіння в новоствореній церковній провінції. У період з 1795 по 1914 рік цю єпархію очолювали сім прелатів – Каспер-Казимир Цецішевський, Михайло Півницький, Каспер Боровський, Симон-Мартин Козловський, Кирило Любовідзький, Болеслав-Єроним Клопотовський і Кароль-Антоній Недзьялковський (Рассолєнко. Нарис історії Київсько-Житомирської дієцезії).

Після укладення Ризького мирного договору 1921 року, внаслідок нового геополітичного поділу між Польщею та Радянською Росією, територія Луцько-Житомирської дієцезії була розділена державним кордоном. На території, що відійшла до Польської Республіки, залишилося шість деканатів – Дубнівський, Ковельський, Кременецький, Луцький, Рівенський і Володимирський, а також окремі парафії Новоград-Волинського та Заславського деканатів. Сукупно ці структурні одиниці охоплювали 83 парафіяльні громади з приблизною кількістю вірних до 162 тисяч осіб.

У межах радянської юрисдикції залишилося 11 деканатів, серед яких Житомирський, Овруцький, Новоград-Волинський, Старокостянтинівський, Заславський, Київський, Радомишльський,

Липовецько-Бердичівський, Сквирський, Уманський та Звенигородський. Вони об'єднували 98 парафій, де налічувалося понад 350 тисяч віруючих. Ці деканати функціонували в межах Волинської та Київської губерній. Якщо порівняти із сучасним адміністративно-територіальним поділом України, то виявиться, що деякі з цих локальних спільнот розміщені в межах Вінницької, Кіровоградської, Рівненської та Хмельницької областей, які не належать до Київсько-Житомирської дієцезії.

У другій половині XX століття, в умовах радянської антирелігійної політики, Луцько-Житомирська дієцезія зазнала значного скорочення. У цей період її діяльність обмежувалася вісьмома парафіями. Усі громади функціонували в межах Житомирської області, а літургійне життя відбувалося в таких населених пунктах, як Житомир, Бердичів, Покостівка, Новий Завод, Слобода Чернецька, Михайлівка, Новоград-Волинський та Іванопіль (Рассоленко. Нарис історії Київсько-Житомирської дієцезії). Душпастирське забезпечення здійснювали лише троє пресвітерів.

У 1970–1980-х роках на території СРСР відбулося посилення ідеологічного тиску з боку комуністичного режиму, що супроводжувалося загостренням геополітичної напруги у взаєминах із країнами Заходу. В умовах репресивної релігійної політики Римо-католицька церква на теренах України зберігала свою присутність у вигляді розпорошених локальних громад, які функціонували без належної церковної ієрархії та були позбавлені механізмів централізованого управління.

У 1981 році Апостольський Престол у контексті пастирської турботи про вірних у радянському просторі затвердив кандидатуру пресвітера Яна Пурвінського на посаду єпископського вікарія для територій Української РСР та Молдавської РСР. Цей крок розглядався як спроба забезпечити тяглість католицької духовної опіки та сприяти виживанню католицьких спільнот в умовах обмежень. Ключовим завданням духовенства залишалося здійснення душпастирської місії з дотриманням конспіративності та нейтральності щодо політичного дискурсу. Серед активних діячів цього періоду домінувала ідея поступового відродження католицького релігійного життя на українських землях.

У сучасний період інституційна структура Римо-католицької церкви в Україні зазнала істотної трансформації. На сьогодні вона представлена сімома дієцезіями, які канонічно підпорядковані Львівській митрополії. До її складу входять Львівська архідієцезія як митрополича кафедра, а також шість суфраганних дієцезій – Київсько-Житомирська, Кам'янець-Подільська, Луцька, Мукачівська, Одесько-Сімферопольська та Харківсько-Запорізька. Київсько-Житомирська дієцезія, як одна

з найпросторіших за площею, охоплює адміністративно-територіальні межі чотирьох областей – Житомирської, Київської, Черкаської та Чернігівської – із загальною площею 222 300 км² (Київсько-Житомирська дієцезія).

Станом на 1 січня 2025 р. в Житомирській області офіційно зареєстровано 143 релігійні організації Римо-католицької церкви. У межах області в підпорядкуванні церкви функціонує 15 монастирів (5 жіночих і 10 чоловічих) і 4 братства (Звіт про мережу релігійних організацій станом на 1 січня 2025 року). На території міста Житомир є п'ять активних римо-католицьких парафіяльних спільнот, які репрезентують сучасну конфесійну присутність Католицької церкви латинського обряду. До них належать парафії Святої Софії, Святого Йоана з Дуклі, Божого Милосердя, Святого Вацлава та Святого апостола Андрія. Історико-культурною домінантою серед них виступає парафія Святої Софії, що є найдавнішою сакральною спорудою римо-католицької традиції у місті.

Зведення храму Святої Софії, який надалі набув статусу катедрального собору, розпочалося в 1696 році за ініціативи польського аристократа Яна Остромадського відомого мецената та патрона Католицької церкви в регіоні. Проектування святині було доручено архітектору Яну Станіславу Мацею, який розробив архітектурну концепцію у стилі бароко з ренесансними елементами. Конструкція передбачала монументальну тринефну базиліку з купольним завершенням і орнаментованим фасадом (Київсько-Житомирська дієцезія). Будівельні роботи тривали понад два десятиліття, а освячення храму відбулося в 1716 році. Відтоді костел Святої Софії став важливим релігійно-культурним осередком для латинників Житомирського регіону. У XVIII–XIX століттях храм зазнав кількох архітектурних трансформацій.

У період радянського тоталітарного режиму костел Святої Софії був секуляризований. Його використання для утилітарних цілей, зокрема як складських приміщень або клубу, призвело до втрати значної частини архітектурно-декоративного спадку. Деструкція елементів інтер'єру і змінення функціонального призначення негативно вплинули на стан збереження пам'ятки. Хоча в 1944 році храм було відновлено для часткового використання, він уже не мав того рівня сакральної пишноти, що був притаманний йому в дореволюційний період (Собор Святої Софії в Житомирі).

Після проголошення незалежності України та початку релігійного відродження, з 1991 року розпочався новий етап реставраційних робіт, спрямованих на відновлення історичної та духовної ролі костелу. У рамках цих заходів парафія Святої Софії поступово повернула собі статус важливого

релігійного та культурного осередку Римо-католицької церкви в центральній Україні.

Парафія святого Йоана з Дуклі в місті Житомир тісно пов'язана з Орденем Братів Менших (францисканців), який упродовж століть здійснював активне душпастирське служіння на теренах Правобережної України. Згідно з історичними джерелами, у 1761 році польський монарх Август III Фредерик надав представникам ордену земельну ділянку на околицях Житомира з метою спорудження сакрального комплексу – монастиря та храму (Київсько-Житомирська дієцезія).

Офіційне відкриття францисканського конвенту відбулося 26 вересня 1763 року, у час, коли Житомир виконував функції адміністративного центру повіту та був резиденцією київської дієцезії. Первісно на території монастирського комплексу було збудовано мурований монастир і дерев'яну культуову споруду, освячену на честь блаженного Йоана з Дуклі – покровителя Польщі, пов'язаного з духовною традицією Ордену Братів Менших.

У 1820 році храм зазнав руйнівної пожежі, після чого, у 1842 році, на його місці було зведено новий мурований костел. З метою збереження чернечого осідку за розпорядженням Петербурзького духовного колегіуму монастир було передано Луцько-Житомирській дієцезії для використання як семінарійного осередку. Завдяки такому рішенню святиня уникла секуляризації та збережена як інституційна одиниця католицької ієрархії. Упродовж 1842–1917 років у стінах колишнього францисканського монастиря функціонувала дієцезіальна семінарія, а храм набув назви «семінарійський костел».

З утвердженням радянського тоталітарного режиму на українських землях розпочалася хвиля репресій, спрямованих проти релігійних спільнот, що супроводжувалася масштабним руйнуванням церковної інфраструктури та гонінням на духовенство. Францисканці були змушені залишити свій дім. Відродження францисканської присутності в Житомирі відбулося 17 травня 1992 року, коли за благословенням єпископа Яна Пурвінського отці ордену повернулися до колишнього монастирського осідку. Відновлення частини монастирських приміщень і реставрація храму завершилися урочистим освяченням 25 жовтня 1997 року Його Ексцеленцією Яном Пурвінським. 1 березня 2006 року рішенням Житомирської обласної державної адміністрації францисканцям було офіційно повернуто приміщення колишнього монастиря, які раніше використовувалися військовим комісаріатом (Рішення обласної ради V скликання). Відтоді парафія святого Йоана з Дуклі розгорнула активну душпастирську діяльність.

У структурі парафіяльного життя діє низка мирянських об'єднань, як-от спільнота міністрантів, Францисканська молодь, Францисканський

орден світських, «Живий Розарій» та біблійне коло. Соціальне служіння охоплює опіку над літніми людьми, дітьми з дитячих будинків та родинами, що перебувають у складних життєвих обставинах. Таким чином, парафія не лише виконує сакраментальну місію, але й активно функціонує як центр християнської солідарності та францисканської ідентичності в регіоні.

Одним із прикладів відродження римо-католицького релігійного життя в Житомирі стала діяльність отців паллотинів, які наприкінці 1980-х років активно розпочали свою місійну присутність в Україні. Важливу роль у цьому процесі відіграв о. Олександр Мілевський, який, служачи в кафедральному соборі міста Житомира – одному з небагатьох функціонуючих католицьких храмів у період радянської влади, підтримував співпрацю з польськими паллотинами. У 1988 році о. Мілевський, уже як член Згромадження католицького апостольства (паллотини), придбав житловий будинок у місті, що став осередком паллотинської присутності, місцем проведення духовних зустрічей і прийому гостей.

28 березня 1995 року в Житомирі було офіційно зареєстровано парафію Божого Милосердя. Хоча в 1997 році міська влада виділила земельну ділянку для будівництва храму, фінансові труднощі затримали реалізацію проєкту. Водночас того ж року єпископ Ян Пурвінський освятив каплицю, облаштовану в паллотинському домі. Подальший розвиток парафії увінчався 23 червня 2007 року освяченням землі під будівництво нового храму, яке здійснив також єпископ Ян Пурвінський (Парафія в Житомирі). На сьогодні храм Божого Милосердя є одним із найбільших католицьких сакральних об'єктів у Житомирі, що свідчить про активне зростання католицької громади в регіоні.

У межах Житомирської області функціонує 29 парафіяльних структур, що належать до Києво-Житомирської дієцезії Римо-католицької церкви. Парафія Воздвиження Всечесного Хреста в місті Олевськ була заснована в 1996 році в контексті інституційного відродження Римо-католицької церкви в Україні після здобуття державної незалежності. Створення парафіяльної спільноти відповідає положенням Кодексу канонічного права 1983 року, згідно з яким парафія визначається як «певна спільнота вірних, яка створюється в межах дієцезії та довіряється настоятелю під владою єпископа» (Kodeks Prawa Kanonicznego, 1983, кан. 515 § 1).

Ініціатором парафіяльного устрою виступив о. Юзеф Ліпецький, який звернувся до місцевої влади з клопотанням про виділення земельної ділянки для сакрального будівництва, що узгоджується з принципами свободи віросповідання, закріпленими в Декларації Другого Ватиканського Собору *Dignitatis Humanae* (1965) (Декларація про

релігійну свободу, 1965). Освячення фундаменту храму в травні 2003 року, яке очолив єпископ Станіслав Широкоградюк, є актом сакраментального характеру згідно з літургійною традицією Римокатолицької церкви (*Ceremoniale Episcoporum*, 1984). Призначення та діяльність перших настоятелів о. Валерія Вакуленка, о. Віталія Умінського та о. Ігоря Скомаровського здійснювалися відповідно до норм канонічного управління парафією, згідно з якими настоятель виконує роль пастиря, учителя й адміністратора (*Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1983, кан. 528–539).

Парафія Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії в селі Новий Завод демонструє приклад історичної спадкоємності релігійної практики на тлі політичних трансформацій. Її витоки сягають початку XX століття, коли, згідно з традиційною моделлю патронату, місцевий землевласник Кароль Шленкер передав землю під сакральне будівництво. Канонічне утвердження парафії у 1911 році відповідало церковному устрою згідно з нормами *Codex Iuris Canonici* 1917 року (*Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1917).

Закриття храму в 1935 році та його подальше занепадання були наслідками реалізації радянської політики державного атеїзму, що суперечила основоположним правам людини на свободу совісті. Відновлення релігійного життя в 1990-х роках та участь отців паллотинів відповідає принципам нового євангелізаційного служіння, сформульованим у папському документі *Evangelii Nuntiandi* (Павло VI, 1975).

Призначення о. Андрія Яхимовича та реконструкція храму в 2017 році демонструють послідовність у відбудові парафіяльної інфраструктури та оновленні публічної сакральної символіки – як у вигляді каплиці, так і у вигляді Хресної Дороги, що функціонує як катехитичний і літургійний елемент парафіяльного ландшафту (Катехизм Католицької Церкви, 2001, § 2669).

Парафія Пресвятої Діви Марії Цариці в селі Зарічани Житомирського району була створена у 2007 році за ініціативи та підтримки ординарія Києво-Житомирської дієцезії єпископа Яна Пурвінського спільно з францисканською спільнотою Ордену Братів Менших (*Ordo Fratrum Minorum*). Заснування парафії є прерогативою дієцезіального єпископа, який діє відповідно до пастирських потреб спільноти (*Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1983, § 2). Будівництво сакральної споруди було завершено у 2015 році, а її консекрацію 22 серпня того ж року очолив архієпископ Петро Мальчук. Служіння парафії здійснюється монахами-францисканцями з парафії святого Яна з Дуклі в м. Житомирі, що відповідає харизмі ордену, описаній у *Regula Bullata* святого Франциска (1223), де йдеться про місійне та

пастирське служіння серед народу (Декларація про релігійну свободу, 1965).

Історія парафії Пресвятої Трійці в смт Черняхів розпочалася в умовах неінституціоналізованого релігійного життя, коли Святі Меси відправлялися в приватних помешканнях. Такий формат релігійної практики є прикладом домашньої Церкви (*ecclesia domestica*), що відповідає катехизму Католицької церкви (Катехизм Католицької Церкви, 2001, § 1655–1658). На початку 1990-х років до розвитку парафіяльного життя долучилися священики з Польщі, що відображає феномен транснаціональної солідарності католицького духовенства в посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи. У 2002 році за ініціативи настоятеля ксьондза Людвіка Камілевського приміщення колишнього літнього театру було передано у власність парафії. Визнання юридичної особи Церкви у формі майнового володіння відповідає § 2357 *Compendium of the Social Doctrine of the Church*, що визнає право Церкви володіти матеріальними ресурсами для реалізації духовної місії (*Compendium of the Social Doctrine of the Church*, 2004). У 2013 році архієпископ Петро Мальчук видав декрет про призначення окремого настоятеля, утверджуючи таким чином автономію парафіяльної спільноти (*Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1983, § 519–530).

Парафія Різдва Пресвятої Богородиці в м. Коростишів має глибокі історичні корені, що сягають 1608 року, коли за сприянням графів Адама й Анни Олізарів було споруджено перший дерев'яний костел. Цей акт відповідав моделі фундаційного патронату шляхти, характерного для Речі Посполитої, відповідно до принципів, викладених у *Tridentinum Decretum* (1545–1563) щодо зобов'язань мирян до утримання духовенства та храмів (*Decreta Concilii Tridentini*). Перебудова храму в стилі бароко з елементами класицизму в 1776–1779 рр., з подальшою добудовою каплиці-усипальниці в 1802 р., відображає європейську традицію поєднання сакрального й родового простору. Після закриття храму в 1936 р. релігійне життя було відновлене лише в період незалежної України, з 1991 року. Реконсекрація святині 9 листопада 1997 року, здійснена єпископом Станіславом Широкоградюком, символізувала повернення до релігійної легітимності після періоду державного атеїзму. Святкування 400-річчя парафії у 2008 році, під час якого Апостольський Нунцій архієпископ Іван Юркович освятив годинник і куранти, підкреслило значення сакрального часу в католицькій релігійності (Катехизм Католицької Церкви, 2001, § 1164).

Парафія святої Варвари в м. Бердичів має історію, що розпочалася між 1759–1782 рр., коли була збудована дерев'яна святиня за фінансової підтримки княгині Варвари Радзивілл. У 1850 році

в цьому храмі було укладено шлюб між французьким письменником Оноре де Бальзаком і Евеліною Ганською, що надає храму не лише сакрального, а й культурно-історичного значення. Закриття костелу в 1937 році та його подальше невикористання до 1992 року засвідчують порушення прав релігійних громад у радянський період. Відновлення діяльності храму 24 червня 1992 року є актом релігійної реституції, який відповідає положенням *Dignitatis Humanae* та національного законодавства України.

Визначною сакральною пам'яткою та об'єктом паломництва національного масштабу є Всеукраїнський Санктуарій Матері Божої Святого Скапулярію в місті Бердичеві. Його сучасне відродження розпочалося 15 листопада 1991 року, коли Римо-католицька церква офіційно отримала у власність верхній та нижній костели колишнього кармелітського монастиря (Історія Санктуарію).

У складних соціально-політичних умовах посттоталітарного періоду парафіяльна та пастирська діяльність здійснювалася в умовах частково зруйнованої святині. Брати Ордену Босих Кармелітів ініціювали масштабну реконструкцію архітектурного комплексу, що супроводжувалася зростанням паломницької активності. У 1997 році за підтримки Святішого Отця Івана Павла II було створено нову ікону Матері Божої Бердичівської, яку Папа особисто благословив 9 червня 1997 року в костелі святої Ядвіги в Кракові. Згідно з постановою Конференції єпископату України від 27 жовтня 2011 року, санктуарій було наділено статусом національного – Всеукраїнського Санктуарію Матері Божої Святого Скапулярію.

У контексті російсько-української війни Римо-католицька церква в Україні реалізує своє еkleзіологічне покликання шляхом активної соціально-духовної діяльності, спрямованої на підтримку вразливих верств населення. Відповідно до основоположних принципів соціального вчення Католицької церкви, що акцентують пріоритет людської гідності, потреб особистості та її всебічного розвитку, діяльність релігійної місії «Карітас-Спес» набуває особливої значущості як інституціоналізоване вираження церковної діяконії.

«Карітас-Спес» виступає структурною одиницею Римо-католицької церкви в Україні та є частиною міжнародного благодійного руху – членом глобальної конфедерації *Caritas Internationalis*, яка об'єднує 162 католицькі організації, а також однією з 48 національних організацій Федерації *Caritas Europa*. Її організаційна мережа охоплює всю територію України та має Національний офіс і сім регіональних представництв, кожне з яких функціонує в межах відповідної дієцезії РКЦ.

Очолована о. Віталієм Умінським структура Києво-Житомирської дієцезії акцентує свою

діяльність на утвердженні принципів соціальної справедливості, поширенні християнського розуміння милосердя та гуманістичних цінностей. Сфера діяльності Фонду стосується подолання структурної бідності, утвердження справедливості й реінтеграції гідності особи незалежно від її конфесійної належності, етнічного походження, політичних уподобань чи світоглядних орієнтацій.

Процес відродження католицьких парафій у Житомирській області є частиною ширшого пострадянського релігійного ренесансу, що поєднує духовну ініціативу мирян, підтримку кліру та сприяння з боку місцевої влади. Історична тяглість католицької присутності, особливо в таких осередках, як Коростишів, Звягель, Бердичів, демонструє глибоко вкорінену релігійність, що змогла відновитися після десятиліть репресій. Роль чернечих згромаджень, зокрема кармелітів, францисканців і паллотинів, була критично важливою у формуванні релігійного ландшафту, підтримці душпастирської роботи та катехизації вірян. Націоналізація окремих культових об'єктів, зокрема надання статусу Всеукраїнського Санктуарію в Бердичеві, свідчить про визнання значущості римо-католицької спадщини на загальнодержавному рівні. Сакральна архітектура та святині стали не лише місцем богослужіння, а й символами духовного спротиву, історичної пам'яті та майданчиками для міжрелігійного діалогу в регіоні.

Висновки. Києво-Житомирська дієцезія Римо-католицької церкви в Україні становить унікальний феномен інституційної спадкоємності церковної традиції католицизму в регіоні з глибоко стратифікованим релігійним минулим і досвідом конфесійного пригнічення. Простежена історико-канонічна динаміка її розвитку, від реорганізації Луцької дієцезії у XVIII ст. до посттоталітарного відродження, засвідчує здатність католицької інституції до гнучкої адаптації у відповідь на трансформацію геополітичного, державного та культурного середовища. Відновлення парафіяльної мережі, відродження чернечого життя, зокрема діяльності орденів францисканців, паллотинів і кармелітів, а також відновлення сакральної архітектури є механізмами ресакралізації простору та репатріації релігійної пам'яті в постсекулярному суспільстві.

У пострадянський період дієцезія репрезентує складну модель функціонування Церкви як соціально-інтеграційної, місіонерської та етико-гуманітарної структури, що виявляється в розвитку катехитичних практик, інституційному укоріненні світських рухів і масштабному соціальному служінні, зокрема в межах діяльності місії «Карітас-Спес». У зазначеному контексті Києво-Житомирська дієцезія постає не лише як адміністративно-канонічна структура в межах латинської ієрархічної

організації Католицької церкви в Україні, а і як сакральньо-соціальний простір відновлення релігійної ідентичності, у якому актуалізується Церква як спільнота віруючих, що втілює свою місію через синтез літургійного життя, присутності духовенства в повсякденному житті громади, практики взаємодопомоги та збереження конфесійної культури.

Таким чином, досвід відродження й функціонування Києво-Житомирської дієцезії у XX–XXI ст. демонструє концептуальну цілісність процесів

церковного оновлення, що синтезують канонічні засади, богословське бачення еклесіальної природи, соціальну доктрину Церкви та історико-культурні чинники. Це дає змогу розглядати дієцезію як одну з репрезентативних моделей посттоталітарного католицького релігійного ренесансу в Україні, яка актуалізує парадигму Церкви як суб'єкта духовного спротиву, етичної відповідальності та культурного відродження в межах багатоконфесійного і полікультурного соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Декларація про релігійну свободу. *Документи Другого Ватиканського Собору*. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/dgntt-human-1.html>.

Житомир. Костел св. Вацлава (1908). *Костели і каплиці України*. URL: https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=akzzy&p=zy_zyvc&l=r.

Звіт про мережу релігійних організацій станом на 1 січня 2025 року. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*. URL: <https://dess.gov.ua/religion/>.

Історія Санктуарію. *Всеукраїнський Санктуарій Матері Божої Святого Скапулярію*. URL: <https://sanctuary.karmel.org.ua/sample-page/istoriya-sanktuariyu/>.

Катехизм Католицької Церкви (2001). URL: https://web.archive.org/web/20130601043449/http://catechismus.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=125&Itemid=1.

Київсько-Житомирська дієцезія. URL: <https://kzd.org.ua/parishes/parafiya-sv-sofiyi-zhytomyr>.

Папа Павло VI. Апостольське повчання *Marialis Cultus* (1975). URL: http://christian-psychology.org.ua/nauka_cerkvy/svyate-pismo/4947-papa-pavlo-vi-apostolske-povchannya-marialis-cultus-vshanuvannya-maryi.html.

Парафія у Житомирі. *Центр Божого Милосердя*. URL: <https://pallotti.org.ua/parish/>.

Рассоленко Г. Нарис історії Київсько-Житомирської дієцезії. URL: <https://kzd.org.ua/narys-istoriyi-kyivsko-zhytomyrskoyi-diyecziyi>.

Рішення обласної ради V скликання. *Документи Житомирської обласної ради*. URL: <https://www.doc.zt.gov.ua/index.php/5-sklikannya/5-sklikannya/rishennia-oblasnoi-rady-5-sklykannia>.

Собор святої Софії в Житомирі. *Zabytki UA*. URL: <https://zabytki.in.ua/uk/1667/sobor-svyatoyi-sofiyi-v-zhitomiri>.

Ceremoniale Episcoporum (1984). *The Rites of the Catholic Church*. URL: <https://www.scribd.com/document/849576949/Caeremoniale-Episcoporum-1984>.

Decreta Concilii Tridentini. *Sacrosanctum Concilium Tridentinum* (1545–1563). URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563-,_Concilium_Tridentinum,_Canones_et_Decreta,_LT.pdf.

Kodeks Prawa Kanonicznego (1917). URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1983-01-25,_Absens,_Codex_Iuris_Canonicis,_PL.pdf.

Kodeks Prawa Kanonicznego (1983). URL: <https://www.intratext.com/X/POL0025.HTM>.

Pontifical Council for Justice and Peace. *Compendium of the Social Doctrine of the Church*. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html.

REFERENCES

Declaration on Religious Freedom. *Documents of the Second Vatican Council*. <https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/dgntt-human-1.html>.

Church of St. Wenceslaus in Zhytomyr (1908). *Churches and Chapels of Ukraine*. https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=akzzy&p=zy_zyvc&l=r.

Report on the network of religious organizations as of January 1, 2025. *State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience*. <https://dess.gov.ua/religion/>.

History of the Sanctuary. *National Shrine of Our Lady of the Holy Scapular*. <https://sanctuary.karmel.org.ua/sample-page/istoriya-sanktuariyu/>.

Catechism of the Catholic Church (2001). https://web.archive.org/web/20130601043449/http://catechismus.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=125&Itemid=1.

Kyiv-Zhytomyr Diocese. <https://kzd.org.ua/parishes/parafiya-sv-sofiyi-zhytomyr>.

Pope Paul VI (1975). *Apostolic Exhortation Marialis Cultus*. http://christian-psychology.org.ua/nauka_cerkvy/svyate-pismo/4947-papa-pavlo-vi-apostolske-povchannya-marialis-cultus-vshanuvannya-maryi.html.

Parish in Zhytomyr. *Divine Mercy Center*. <https://pallotti.org.ua/parish/>.

Rassolenko, H. *Outline of the History of the Kyiv-Zhytomyr Diocese*. <https://kzd.org.ua/narys-istoriyi-kyivsko-zhytomyrskoyi-diyecziyi>.

Regional Council Decision of the 5th Convocation. *Documents of the Zhytomyr Regional Council*. <https://www.doc.zt.gov.ua/index.php/5-sklikannya/5-sklikannya/rishennia-oblasnoi-rady-5-sklykannia>.

Cathedral of St. Sophia in Zhytomyr. *Zabytki UA*. <https://zabytki.in.ua/uk/1667/sobor-svyatoyi-sofiyi-v-zhitomiri>.

Ceremoniale Episcoporum (1984). *The Rites of the Catholic Church*. <https://www.scribd.com/document/849576949/Caeremoniale-Episcoporum-1984>.

Council of Trent (1545–1563). *Decrees of the Council of Trent*. https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563-,_Concilium_Tridentinum,_Canones_et DECRETA,_LT.pdf.

Codex Iuris Canonici (1917). https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1983-01-25,_Absens,_Codex_Iuris_Canonicis,_PL.pdf.

Codex Iuris Canonici (1983). <https://www.intratext.com/X/POL0025.HTM>.

Pontifical Council for Justice and Peace. (2004). *Compendium of the Social Doctrine of the Church*. https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html.